

İsmail GÜNEŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Aksaray/Türkiye
Dr. Instructor Member, Aksaray University, Faculty of Arts and Sciences

eposta: ismailgunes@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-4563-4950> - RorID: <https://ror.org/026db3d50>

Atıf/Citation: Güneş, İsmail. 2023. Yusuf Emîrî Divanı'ndaki Oğuzca Unsurlar. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11(34), 314-343. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1207458>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi/Dissertation Summary
Geliş Tarihi /Received:	20.11.2022
Kabul Tarihi/Accepted:	27.02.2023
Yayın Tarihi/Published:	20.03.2023

YUSUF EMİRÎ DİVANİ'NDAKİ OĞUZCA UNSURLAR

ÖZ

X. yüzyılda Orta Asya'daki Türk coğrafyasında yaşanan siyasi ve sosyal gelişmeler doğal olarak Türk dilini de etkilemeye başlamış ve XIII. yüzyıla kadar tek olan yazı dilinde bölünmeler başlamıştır. Batıya doğru bir göç çizgisi takip eden Türk boyları farklı bölgelere dağılarak yeni yurtlar edinmişlerdir. Ortak yazı dilinin kullanıldığı kültür çevresinden uzaklaşan boyların ortaya çıkan yazı dili ihtiyaçlarının dil dışı etmenlerle birleşmesi Türk dilinin farklı kollara bölünmesine zemin hazırlamıştır. Türk dilinin yeni kollarının ortaya çıkmasında Harezmi bölgesinin önemli bir yeri vardır. XI.-XII. yüzyıllarda Harezmi bölgesine başta Oğuzlar olmak üzere gelen Kıpçaklar ve Kanglılar gibi birçok Türk boyu sayesinde bölgedeki demografik üstünlük Türklerin lehine değişince, bölge Türkleşmeye başlamıştır. Bu gelişmelere paralel olarak bölgede ortaya çıkan ve farklı lehçelerden özellikler taşıyan Harezmi Türkçesi, Karahanlı Türkçesiyle Çağatay Türkçesi arasında köprü görevi üstlenmiştir.

XV. yüzyılın sonlarında Asya'da Timur'un siyasi birliği sağlamasıyla birlikte Çağatay Türkçesi, Doğu Türklüğünün ortak dili durumuna gelirken çoğunluğu Oğuzlardan oluşan Anadolu sahasındaki Türk toplulukları da Osmanlı Türkçesini kullanmaya başlamışlardır. Her iki sahada eser veren şair ve yazarlar arasında etkileşimler olmuş, bu etkileşim dönem metinlerine ses, şekil ve söz varlığı düzeyinde yansımıştır. Klasik öncesi Çağatay Türkçesi döneminde yazılan eserlerde Oğuzca unsurlarla sıkça karşılaşmaktadır. Bu dönemin önemli isimlerinden Yusuf Emîrî de şiirlerinde Oğuzca özelliklere yer veren şairlerdendir. Bu çalışmada Yusuf Emîrî'nin Kâzım Köktekin tarafından hazırlanan divanı Oğuzca özellikler açısından ele alınmış ve divanda Oğuzcaya yönelik görülen etkilenmenin boyutu ortaya konmuştur. Divanda tespit edilen Oğuzca ses, şekil ve söz varlığına ait unsurlar karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yusuf Emîrî, Çağatay Türkçesi, Çağatay Edebiyatı, Oğuzca, Oğuzca Unsurlar

OGHUZ ELEMENTS IN THE DIVAN OF THE YUSUF EMÎRÎ

ABSTRACT

In the X. century the political and social developments in the Turkish geography in Central Asia naturally began to affect the Turkish language, and in the written language, which was the only one until the XIII. century, divisions began. The Turkish tribes, who followed a migration line to the west, dispersed to different regions and acquired new homelands. The combination of the emerging written language needs of the tribes, which moved away from the cultural environment in which the common written language is used, with non-linguistic factors paved the way for the division of the Turkish language into different branches. The Harezmi region has an important place in the emergence of new branches of the Turkish language. In XI.-XII. centuries thanks to the Turkish tribes such as Kipchak, Kangli, and especially the Oghuz, who came to the Harezmi region the demographic superiority in the region changed in favor of the Turks and the region started to become Turkic in this process. In parallel with these developments, Harezmi Turkish, which emerged in the region, acted as a bridge between Karakhanid Turkish and Chagatai Turkish.

At the end of the XV. century, with Timur's political unity in Asia, Chagatai Turkish became the common language of the Eastern Turks, while the Turks in the Anatolian area, mostly Oghuz, started to use Ottoman Turkish. There were interactions between poets and writers who worked in both fields, and this interaction was reflected in the texts of the period at the level of sound, form and vocabulary. Oghuz elements are frequently encountered in the works written in the pre-classical Chagatai Turkish period. Yusuf Emîrî, one of the important names of the pre-classical Chagatai Turkish period, is one of the poets who include some language features of Oghuz in his poems. In this study, the divan of Yusuf Emîrî prepared by Kâzım Köktekin, was handled in terms of Oghuz features and the extent of the influence on Oghuz in the divan was revealed. The elements of Oghuz phonetic, morphological and lexicology identified in the Divan are given comparatively.

Keywords: Yusuf Emiri, Chagatai Turkish, Chagatai Literature, Oghuz, Oghuz Elements

Giriş

İlk yazılı metinlerini VIII. yüzyılda veren Türk dili XIII. yüzyıla kadar tek yönlü olarak gelişimini sürdürmüştür. Türk boylarının ana yurttan çıkıp farklı coğrafyalara yerleşmeleri, savaşlar, boylar arası görülen karışma ve kaynaşmalar vb. dış etkenlerin dilin iç yapısındaki değişme temayülüyle birleşmesi sonucu XIII. yüzyıldan itibaren Türk dilinde dallanmalar başlamıştır. Bu gelişmeler paralelinde Batıda Oğuz Türkçesi, Kuzeyde Kıpçak Türkçesi ve Doğuda Çağatay Türkçesi yeni yazı dilleri olarak ortaya çıkmıştır. (Akar 2013: 134). XV. yüzyıldan itibaren Türk sahasının batı kanadının sınırlarını çizen Hazar Denizi'nin batısında yaşayan Türk boyları Osmanlı Türkçesini, bu sınırın doğusunda bulunan Türkler ise Çağatay Türkçesini yazı dili olarak kullanmışlardır. Dolayısıyla XV. yüzyıldan XX. yüzyılın başlarına değin geçen uzun süre boyunca Türk dünyasında bu iki lehçe kullanılmış ve bu lehçelerle her iki sahada önemli eserler vücuda getirilmiştir.

İsmail Güneş

XV. yüzyıldan XX. yüzyılın başlarına kadar Doğu Türklüğünün konuşma ve edebî dili olan Çağatay Türkçesi, özellikle Ali Şir Nevayî ile klasik kimliğine kavuşmuştur. Nitekim Nevayî'nin 1465 yılında tertip ettiği ilk divanı klasik Çağatay döneminin başlangıcı kabul edilmektedir (Eckmann 2013: 16). Türk dünyasında Çağatay Türkçesi için kullanılan *Nevayî dili* ifadesi, hem Ali Şir Nevayî'nin edebiyattaki yetkinliğinin hem de Çağatay Türkçesiyle özdeşleştirilmesinin somut bir göstergesidir. Ali Şir Nevayî'nin etkisiyle Osmanlı sahasındaki şairler, Çağatay Türkçesiyle şiirler yazmış ve Nevayî'nin şiirlerinin anlaşılması için Çağatayca sözlükler hazırlanmaya başlamıştır (Çetindağ 2006: 44). Doğu Türklüğüne mensup olup Osmanlı coğrafyasına gelen şairlerin de etkisiyle Fuzûlî, Nedim, Şeyh Gâlib, Ahmed-î Dâî gibi birçok Osmanlı şairi Çağatay Türkçesiyle şiirler kaleme almışlardır (Mert 2017: 110). Bununla birlikte Oğuzların Anadolu'ya geldikten sonra ağız özelliklerine dayalı olarak meydana getirdikleri Oğuzca ve bu yazı diliyle ortaya koydukları edebiyat siyasi ve coğrafi koşulların pozitif yönlü etkisiyle diğer Türk topluluklarını lehçe ve edebiyat bakımından etkilemiştir (Eker 2012: 63). Dolayısıyla Osmanlı ve Çağatay sahaslarındaki etkileşim iki yönlü olarak gerçekleşmiştir.

Çağatay Türkçesini dönemlendirme çalışmalarıyla ilgili Eckmann'ın yaptığı klasik öncesi devir, klasik devir ve klasik sonrası devir şeklindeki tasnif Türkoloji'de oldukça yaygındır (Eckmann 2013: 16). Çağatay Türkçesinin klasik öncesi devri 1390'lı yıllarda yazılan eserlerle başlayıp Nevayî'nin ilk divanını tertip ettiği 1465 yılına kadar geçen süreyi içine almaktadır. Bu devir, aynı zamanda Harezmi Türkçesi ile klasik Çağatay Türkçesi arasında bir geçiş dönemi olduğundan dil özellikleri bakımından klasik devirle farklılıklar gösterir. Bu dönemin şair ve yazarlarının eserlerinde, bir taraftan Harezmi Türkçesine ait bazı özellikler devam ederken bir yandan da klasik Çağatay Türkçesinin dil özellikleri görülmeye başlar. Bu dönemde yazılan eserler klasik dönemde yazılanlar kadar gelişmiş ve hacimli değildir (Argunşah 2021: 28). Klasik öncesi Çağatay Türkçesi dönemi aynı zamanda Oğuz, Kıpçak vs. Türk lehçe ve ağız unsurlarının çokça rastlandığı bir dönemdir. Bunda söz konusu lehçelerin coğrafi ve siyasi açıdan kesin olarak birbirinden ayrılmaması ve Celayir, Akkoyunlu ile Karakoyunlu Türkmenleri zamanında önemli bir kültür merkezi olan Tebriz'den gelen Azerbaycan ve Türkmen edebî geleneği etkili olmuştur (Borovkov 1954: 86). Dolayısıyla Çağatay Türkçesinin oluşmaya başladığı klasik öncesi dönem eserlerinde Oğuzca ve Kıpçakçaya ait bazı dil özellikleri de yer almaktadır (Karaağaç 1997: XXII).

Yenisey ve Orhun Yazıtları'nda boy olarak adları geçen Oğuzlar (Sümer 1972: 2), Türk tarihinde önemli bir yere sahiptir. Köktürkler döneminden günümüze kadar geçen süreçte gerek siyasi gerekse dil ve kültür tarihi açısından sürekli büyüme ve gelişme gösteren Oğuzlar, kurdukları güçlü siyasi birliklerle Türk tarihinin şekillenmesinde aktif rol üstlenmişlerdir (Korkmaz 2010: 2). Türk dünyasında oldukça kalabalık bir topluluk olan Oğuzlar, Türk dilinin ilk yazılı metinlerine ve Türk dilinin daha sonraki gelişim aşamalarında ortaya çıkan yeni yazı dillerini çeşitli etmenlere bağlı olarak etkilemiş ve bu yazı dillerinin metinlerinde izler

Yusuf Emîrî Divanı'ndaki Oğuzca Unsurlar

bırakmışlardır. Türk tarihinde bu kadar önemli bir yere sahip olan Oğuzların ilk dönem lehçeleriyle ilgili bilgiler ise VI.-XIII. yüzyıllar arasında Oğuzca yazılmış eserlerin olmayışından dolayı oldukça kısıtlıdır. Oğuzların Büyük Selçuklu Devleti ile Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi bir güç olarak tarih sahnesine çıkmasına kadar siyasi anlamda varlık gösterememeleri bu durumun temel nedenidir. Bu dönem Oğuzcasıyla ilgili kimi veriler, VI.-XI. yüzyıllar arasında yazılmış Türkçe eserler üzerinde yapılan mukayeseli dil bilimsel çalışmalarla saptanabilmektedir (Korkmaz 2013: 41).

Oğuzcaya ait ilk bilgiler, Türk dilinin ilk sözlüğü olan *Divanu Lügati't-Türk*'te yer almaktadır. XI. yüzyılda kullanılan lehçelerle ilgili bilgiler de içeren *Divanu Lügati't-Türk*'te Kaşgarlı Mahmud, Türk boylarının kullandıkları sözcükler, ekler, ses tercihleri vb. gramatikal unsurlarla ilgili bilgileri örneklerle vermiştir. Kaşgarlı'nın Oğuzca olarak kayıt düştüğü sözler, ses ve şekil bilgisine dair unsurlarla bunların diğer Türk lehçelerindeki izleri, birçok araştırmacı tarafından karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.¹ Oğuzca olmayan metinlerdeki Oğuzca unsurların belirlenmesinde Kaşgarlı Mahmud'un kaydettiği aydınlatıcı bilgilerle birlikte XIII. yüzyılda Anadolu'da oluşan ve Oğuzların kendi ağız özelliklerine dayanan Eski Anadolu Türkçesi metinleri de bu bağlamda önemli veri kaynağı durumundadır.

1. Yusuf Emîrî'nin Hayatı ve Eserleri

Yusuf Emîrî'nin hayatı hakkında kaynaklarda ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Çağatay Türkçesinin oluşmasında önemli bir yere sahip olan Yusuf Emîrî, XIV. yüzyılın ikinci yarısı ile XV. yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır. Yusuf Emîrî, Şahrûh'un oğlu Baysungur'un yanında bulundurduğu nedimlerindenidir. H. 837 yılında 35 yaşındayken Herat'ta vefat eden Baysungur'la ilgili olarak *Devletşah Tezkiresi*'nde hüner sahibi olduğu, onun zamanında şiirin çok geliştiği, bilgin ve şairleri koruduğu, şiirden anladığı hatta şiirler yazdığı ve *Şâhî* mahlasını kullandığıyla ilgili bilgiler yer almaktadır. Yusuf Emîrî'nin *Deh-nâme* adlı eserinin yazılış tarihine göre 1429 yılında hayatta olduğu kesinlik kazanmıştır. Yine Ali Şir Nevayî'nin

¹ Bu konuda şu çalışmalara bakılabilir: Korkmaz, Zeynep. 2005. "Kaşgarlı Mahmud ve Oğuz Türkçesi". *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, I. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları; Korkmaz, Zeynep. 2005. "Eski Türkçede Oğuzca Belirtiler". *Türk Dil Üzerine Araştırmalar*, I. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları; Gülsevin, Gürer. 1998. "Köktürk Bengü Taşlarındaki Oğuzca Özellikler". *Kardeş Ağızlar (Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi)*, 7, 12-18; Gülsevin, Gürer. 2010. "Oğuzca Olmayan Türk Lehçelerindeki Oğuzca Unsurlar ve Bunlara Teorik Bir Yaklaşım". *Turkish Studies*, Volume: 5/1: 57-76; Kaymaz, Zeki. 2004. "Çağatay Türkçesindeki Oğuzca Unsurlar Üzerine". Amancolovskie Çteniya, Öskemen/Kazakistan, s. 204-210; Gül, Meltem. 2015. "Kutadgu Bilig'deki Oğuzca Unsurlar". *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number 37, p. 253-265. Aktan, Bilal. 2012. "Mu'înü'l-Mürîd'de Oğuzca Ses ve Şekil Özellikleri". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32, 1-8; Vörös, Gabor. 2002. "Halaç Dilinde Oğuzca Unsurlar". ss. 666-670 içinde *Türkler*. C. 3. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları; Kara, Mehmet. 1998. "Mahtumkulu'nun Şiirlerinde Çağatayca ve Oğuzca Unsurlar", *Bilig*, Sayı: 7, s. 131-135.

İsmail Güneş

Mecâlisü'n-Nefâis adlı eserinde şairleri topladığı birinci mecliste Yusuf Emîrî'ye de yer vermesi Emîrî'nin bu yıllarda hayatta olduğunu göstermektedir. Ali Şir Nevayî'ye göre Yusuf Emîrî 1433 yılında vefat etmiştir.

Yusuf Emîrî, yaşadığı devirde, Farsça yazma geleneği doğrultusunda Farsça ve Türkçe şiirler yazmış, *Emîr* ve *Emîrî* mahlaslarını şiirlerinde kullanmıştır. Emîrî'nin Farsça şiirlerinde gösterdiği başarı onun Farsçaya hâkim olduğunu ve çok iyi kullandığını göstermektedir. Farsça yazdığı şiirlerinde çağın önemli mutasavvıflarından Şeyh Kemâl-i Hucendî'yi taklit ettiği belirtilmektedir. Çağatay edebiyatının önemli ismi Ali Şir Nevayî, *Muhakemetü'l-Lugateyn* adlı eserinde Yusuf Emîrî'yi de saymış ancak Emîrî'nin şiirlerini beğenmemiştir. Yusuf Emîrî'nin mezarı, Hz. Hüseyin'in kesilen başının orada gömülü olduğuna inanılan Bedehşan şehrine bağlı Erheng-saray'dadır.

Yusuf Emîrî'nin *Deh-nâme*, *Beng ü Çağır* ve *Divan* olmak üzere üç eseri vardır. 1429'da yazılan *Deh-nâme* 906 beyitten müteşekkil lirik bir mesnevidir. Eserle ilgili Kâzım Köktekin'in bir kitap çalışması vardır.² Afyon ile şarabın karşılaştırıldığı *Beng ü Çağır*, manzum-mensur karışık olarak yazılmış alegorik bir münazaradır. Eser üzerinde Gönül Alpay'ın bir çalışması vardır.³ *Yusuf Emîrî Divanı*'nın bilinen iki nüshası vardır. Bu nüshaların her ikisi de İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe El Yazmaları bölümünde 2850 ve 5452 numaralar ile kayıtlı bulunmaktadır. *Emîrî Divanı*'nın her iki nüshasında da Çağatayca ve Farsça şiirler karışık bir şekilde yer almaktadır. Şiirler nazım şekillerine göre değil kafiyelerine göre düzenlenmiştir. 2850 numarayla kayıtlı olan nüshada geçen 490 şiirin 326 tanesi Çağatay Türkçesiyle yazılmıştır. 5452 numarayla kayıtlı olan nüshada ise Çağatay Türkçesiyle yazılmış 268 şiir bulunmaktadır. Divanın tenkitli yayımı Kâzım Köktekin tarafından yapılmıştır (Köktekin 2007: 7-8).

2. İnceleme

Klasik öncesi Çağatay döneminin önde gelen şairlerinden olan Yusuf Emîrî'nin şiirlerinde dönemin diğer şairlerinde olduğu gibi (Karaağaç 1997: XXII; Karasoy 1998: 56) Oğuzca unsurlara rastlanmaktadır. Bu çalışmada Çağatay Türkçesinin kurucularından biri sayılan Yusuf Emîrî'nin divanında geçen Oğuzca dil özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın hazırlanmasında Kâzım Köktekin tarafından hazırlanan *Yusuf Emîrî Divanı* adlı eserden yararlanılmıştır. Köktekin, çalışmasında divanın dil özelliklerini incelemekle birlikte divanda geçen Oğuzca unsurlara değinmemiştir. *Yusuf Emîrî Divanı*'ndaki Oğuzca ses ve şekil bilgisi özelliklerinin belirlenmesinde hem *Divânu Lugâti't-Türk*'te Oğuzcaya ait olduğu belirtilen hem de farklı araştırmacılar tarafından Oğuzca olmayan metinlerde saptanan

² Köktekin, Kâzım. 2013. *Yusuf Emîrî Dehnâme*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

³ Alpay, Gönül. 1972. *Yusuf Emîrî'nin Beng ü Çağır Adlı Münazarası*. Ankara: TDAY-Belleten.

Yusuf Emîrî Divanı'ndaki Oğuzca Unsurlar

Oğuzca dil özellikleri dikkate alınmıştır. Divanda tespit edilen Oğuzca unsurlar Çağatay Türkçesi biçimleriyle karşılaştırmalı olarak ilgili beyitler üzerinde gösterilmiştir.

2.1. Ses bilgisi unsurları

2.1.1. /m/ < /b/ değişmesi

Oğuzca, Türk dilinin karakteristik bir özelliği olan sözcük başındaki /b/, /m/ sesleri konusunda genellikle /b/'li biçimleri tercih etmiştir (Korkmaz 2005a: 244). Bu bağlamda XI. yüzyılda yazılan ve Türk dilinin o dönemki söz varlığıyla lehçeleri hakkında önemli bilgiler sunan *Divanu Lüğati't-Türk*'te Kaşgarlı Mahmud, söz başındaki /b/, /m/ sesleriyle ilgili olarak Oğuzların sözcük başındaki /m/ harflerini /b/'ye çevirdiklerini belirtmiş ve "Türkler 'men bardum', Suvarlar, Kıpçaklar, Oğuzlar 'ben bardum' derler." tespitinde bulunmuştur (Ercilasun ve Akkoyunlu 2014: 12). Türkçede sözcük başında görülen ve uzak benzeşmenin neden olduğu /m/ < /b/ değişmesi hususunda Batı Türkçesinin ilk dönemi olan Eski Anadolu Türkçesinde kimi sözcüklerde ön seste /b/ ve /m/ seslerinin nöbetleşe kullanıldığı görülmektedir. Ancak Osmanlı Türkçesi dönemiyle birlikte batı Türk sahası, bütünüyle /m/ sesinden uzaklaşarak /b/ sesini standartlaştırmıştır (Ergin 1993: 87).

Çağatay Türkçesi metinlerinde /m/'li olarak geçen teklik I. kişi zamiri, (Eraslan 1999: 69), Yusuf Emîrî Divanı'nda genellikle *men* biçiminde geçmekle birlikte bir iki yerde Oğuzcaya özgü biçimiyle /b/'li olarak kullanılmıştır. Vezin zaruretinin olmadığı bu kullanım Oğuzcanın etkisiyledir.

*men kibi yoktur bu 'âlem içre yek-sân sâye dik
sin kini hürşiddin bir zerreçe yoktur vefâ [14/4]
yitip sevdâ-yı zülfüngdin perişân olmağa hâlim
ğamıngdın şem' dik yandım şabâdın sorma ahvâlim
bu ahvâl[i] şeb-i hicrân benümle yâr olandın sor [81/5]*

Yine Çağatay Türkçesi metinlerinde /m/'li olarak geçen *mengze-* fiili (Argunşah 2021: 108), Emîrî Divanı'nda bazı beyitlerde *bengze-* biçiminde görülmektedir.

*tebessümde lebingni çeşme-i hayvâna bengzettim
mesih-âsâ kemâling atını min câna bengzettim [226/1
lebini şehd anglap sözini gevherğa bengzettim
niçük til birle aytur dürr-i güftârimğa oğşatma [295/5]*

2.1.2. /v/ < /b/ değişmesi

Türkçede ön, iç ve son ses durumunda görülen /v/ < /b/ değişmesiyle ilgili olarak *Divanu Lüğati't-Türk*'te Kaşgarlı Mahmud, Karahanlı Türkçesindeki Eski Türkçe /b/'den değişen ve /b/ ile /f/ arası bir telaffuza sahip olan /v/ sesinin Oğuzcada /v/'ye dönüştüğünü ifade etmiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu 2014: 12). Kaşgarlı'nın bu ses olayıyla ilgili olarak verdiği *ev, av,* sözcükleri son ses durumunda; *tavar, savaş, sewük, yavlak* gibi sözcükleri ise iç ses durumunda

meydana gelen /v/ < /b/ değişmesini örneklemektedir. Bununla birlikte *Divan*'ın farklı yerlerinde geçen *barmak*, *birmek*, *bolmak* örnekleri, iç ve son ses durumunda görülen bu ses değişmesinin ön septe henüz başlamadığını ortaya koymaktadır (Korkmaz 2012: 244).

Eski Türkçede sözcük başında bulunan /b/ sesini Çağatay Türkçesi devam ettirmekle birlikte kimi örneklerde Oğuzcanın etkisiyle bu ses /v/'ye değişmiştir (Argunşah 2021: 109). Doğu Türkçesinde *bar* ve *bir-* biçiminde olan sözcükler, *Emîrî Divan*'nda, Oğuzca /v/'li biçimleriyle yan yana kullanılmıştır.

var < bar

sâkiyâ mey birle bir sa'ât mini şād-âb kıl
nâ-tüvân könglümni hicrân derdidin âzârı bar [67/4]
rahm kıl yâ rab ahvâlimğa çok müşkil irür
mende var bir köngül ammâ munça dil-âzârlar [49/10]
nihân ağzıng ile ger bu irür peydâ letâfetler
biri vardur ki peydâ vü nihânım bolsa kurbânıng [204/10]

vir- < bir-

yünus balığı karnıda tã'at kılıp anga⁴
cân birdi erre birle rızâsında zekeryâ [1/9]
haç çıkardıng la'l-i handâning kerekmez mü sanga
hızra virding âb-ı hayvânıng kerekmez mü sanga [12/1]
virince ruşat-ı nezzâre aldıng 'aql u hüşimni
bu yüzüing ile yüz ming lutf u ihsânınga sellemnâ [23/6]

2.1.3. /y/ < /d/ değişmesi

Gerek Türk dilinin tarihsel gelişme sürecinde gerekse çağdaş Türk lehçelerinin sınıflandırılmasında önemli bir seslik ölçüt olan /y/ < /d/ değişmesi, *Divanu Lügati't-Türk*'te Kaşgarlı tarafından Oğuzlara ait bir dil özelliği olarak gösterilmiştir (Akkoyunlu ve Ercilasun 2014: 12). Eski Türkçede söz içi ve sonunda bulunan sızıcı /d/ ünsüzünün /y/ sesine değişmesiyle ilgili olarak Kaşgarlı Mahmud; Yağma, Toxsı, Kıpçak, Yabaku, Tatar, Kay, Çomul ve Oğuzların /d/ sesini sürekli /y/'ye çevirdiklerini ve /d/'li telaffuzları hiçbir zaman söylemediklerini, dolayısıyla başkalarının *kađıñ* diye telaffuz ettiği kayın ağacına Oğuzların *kayıñ* dediğini aktarmıştır (Korkmaz 1995a: 245). Eski Türkçe söz içinde ve sonunda bulunan /d/ sesi Karahanlı ve Harezmi Türkçelerinde /d/'ye, Çağatay Türkçesinde ise /y/ sesine değişmiştir (Eckmann 2013: 39). Kaşgarlı tarafından Oğuzca bir ses değişmesi olarak dile getirilen /y/ < /d/ değişmesinin örneklerine *Yusuf Emîrî Divan*'nda da rastlanmaktadır.

⁴ Çalışmanın yayımı sırasında font sorunu olmaması için geniz /n/'si, /ng/ biçiminde yazılmıştır.

Yusuf Emîrî Divanı'ndaki Oğuzca Unsurlar

2.1.3.1. ayağ < ağak 'ayak' (Tekin 2010; Clauson 1972: 45)

meger ki tilbe irür eyleben yağasını çāk
saçınğ selāsilidin çikmedi ayağ tarağ [129/4]
gül kibi nāzük ayağın pençesini öpkeli
baş çıkar tofrağdın yüz ārzū birle hayā [16/5]
meger ki tilbe irür eyleben yağasını çāk
saçınğ selāsilidin çikmedi ayağ tarağ [129/3]

2.1.3.2. ayır- < ağır- 'ayırmaq' (Clauson 1972: 66; Karahan 2013: 254)

niçe türlüg ğam u hasretğa giriftār itti
meni andın ayırıp gerdiş-i eyyām dirig [130/4]
belā deştini ser-tā-ser kıdırdı
ta'alluğdın emir özni ayırdı [157/5]
tā bī-vağan olmasun köngüller
zülfiğdin ayırma hiç hamnu [346/6]

2.1.3.3. ayru < ağrıg 'ayrı' (Karahan 2013: 254; Özkan 2009: 109)

birev kim cāndın ayrudur tiriklikdür anga kın köp
nitey olmay ki şabrım azdın az u şevk köpdin köp [112/4]
şūhī ki ayru tüşti közüüm hađt u hālidin
sevđalar astı başıma zülfi hayālidin [139/7]
tā közüüm zülf ü yüzüngdin ayru tüşti körmedim
gülde āb u reng sünbül tureside piç ü tāb [32/3]

2.1.3.4. ayrıl- < ağrıl- 'ayrıl-' (Clauson 1972: 68; Tekin 2010: 119)

ayrılsa yār mindin öler min firākıda
cānum ğamıda teşne vü kanım şarābdur [52/2]
sindin ayrılğaç mangazindān-ı ğam boldı vağan
bu meseldür bolmasun hiç bende sultāndın cüdā [14/3]
hiç kim yā rab gülidin ayrılıp hār olmasun
vāy ol bülbülğa kim bolmuş giriftār-ı kafes [107/3]

2.1.3.5. kayğu < kağgu 'kaygı' (Clauson 1972: 598; Ata 2014: 67)

iy cefādın bir zamān köngli peşimān bolmağan
katı bağrıng zerre-i kayğum bile kan bolmağan [284/1]

2.1.3.6. kayır < kağır- 'çevirmek' (Clauson 1972: 599; Karahan 2013: 404)

köngül tā dāmen-i vahşet kayırdı
belā deştini ser-tā-ser kıdırdı [157/5]

2.1.3.7. kayrıl < kadrl- ‘arkasına bakmak’ (Clauson 1972: 605; Erdal 1991: 661)
*nakd-ı cān kıldım nişāri bakmadı bir **kayrılıp***
boldı rüşen ol ki mindin anı ‘anı bar iken [269/3]

2.1.3.8. key-/kiy- < ked- ‘giymek’ (Clauson 1972: 700; Ata 2014: 68)

koıdı başını secdege boldı şefi’ ümmetlere
***keydi** mübārek hırkanı ignige ol veys-i karan [254/8]*
saçı kaddi üzre tarkaldı nesīm-i şubhdın
*yā meger **kiymiş** durur ignegige ol dil-ber kara [17/3]*
kaşlarını vesmedin rengin körüp imdi emīr
*āb-rū taptı yaşıll ton **kiydi** ruhsārında kaş [111/7]*

2.1.3.9. kiyin < kiğin ‘sonra’ (Clauson 1972: 704; Caferoğlu 2015: 109)

cihān savuqlığıda bar ısığlık
*ni üçün kim kilür kışdın **kiyin** yaz [98/5]*

2.1.3.10. koy- < koğ- ‘koymak’ (Clauson 1972: 595; Caferoğlu 2015: 180)

*şubh dik her demge gerdün **koymağay** āsārını*
tā ehl-i şığk köngli mihrin inşā eylese [19/9]
rāst kilmes her kişi ignide devlet hil’ati
*bu cihetdindür ki **koymışlar** sipeh baş üzre tād [38/2]*
tarh iterde müşterī yanglığ közini kil-i şun’
*hāl yanglığ nokta **koydı** yulduzını kil-i şun’ [46/2]*

2.1.3.11. tıy- < tiğ- ‘yasaklamak’ (Clauson 1972: 450; Tekin 2010: 174)

ger işitse nālemi ol gül ğamudın bāđ ara
*ğonçe yanglığ kan olup bülbül **tıyar** minķārınđ [180/3]*

2.1.3.12. uyu < uğı- ‘uyumak’ (Clauson 1972: 450; Caferoğlu 2015: 262)

*leb **uyur** tekellümĝa zülfini perīşān kıl*
ķand kıymetin sindur narh-ı ‘anber erzān kıl [211/1]

2.1.4. /h/ < /k/ değişmesi

Oğuzcaya ait olduğu değerlendirilen ses özelliklerinden biri de /h/ < /k/ sızıcılışmasıdır (Kaymaz 2004: 159; Aktan 2012: 4). Batı Türkçesinin ilk devresi olan Eski Anadolu Türkçesinde ortaya çıkan ve Batı Türkçesinin Azeri ve Osmanlı sahalarını ayıran belirli ses farklılıklarının başında gelen bu sızıcılışma olayı (Ergin 1971: 91) Çağatay Türkçesinde sınırlı sayıda örneklerde görölmektedir (Karaağaç 1997: XXXI). Eckmann, bu değişikliğin birkaç kelimedede Çağatayca devrinden önce göröldüğünü söyler (Kaymaz 2004: 205). Bu ses değişmesine *Emîrî Divanı’*nda birkaç sözcükte rastlanmaktadır.

Yusuf Emîrî Divanı'ndaki Oğuzca Unsurlar

aḥşam < aḳşam 'akşam'

mi'rāc aḳşamı boluban cilve-gāhuda
toḳkuz sipihr na'l-ı burāḳıḡa cebhe-sā [1/13]
bir aḥşam rüşen itseng kök şeb-istānını andın song
sining dik māh-ı tābān körmedi bu nıl-gün-ı ḡar-geh [311/2]
birev bezmin bu aḥşam relk-i cennet didiler bildük
şeb-istānı münir itken bizing şem'-i tırāz irmiş [112/6]

çoh < çok 'çok'

kil iy sāḳi ḡadeḡ tut 'işret eyyāmın ḡanīmet bil
ki çok zībendedür yār ile mey içmek bahār içre [312/3]
çoh köngüllerdür taleb deştide sınḡan ḡase dik
ger bu yol birle öter sin ḡastelerdin nārı öt [35/6]
cünün şahrāsıda mecnün kibi āvāre bolmuş men
köngül derdiḡe tapmay çāre çoh bī-çāre bolmuş men [84/6]

ohşa- < okşa- 'benzemek'

serv-i ra'nā gül-'izārım ḡāmetiḡa ohşamas
bāḡ-bān birme şaneober ḡaddiḡa bisyār zīb [28/6]
servge ohşar ḡadding ü la'l-i lebing mānend-i gül
körmedim andaḡ şaneober üzre şekker-ḡand-ı gül [62/5]
ohşamas periler kim ol büt-i dil-efrüzge
bāver eyle bu sözge sürme ḡıl sūzum közge [34/2]

uhlat- < uḡlat 'uyutmak'

eger çendī emīr-i 'ışḡ irür bā-nuşret-i iḡbāl
anı uhlatmadı şevḡ-i rūḡ-ı dil-dār tang atḡunça [301/9]

yaḡşı < yakşı 'güzel'

dehr ara ḡoş tut nikülüḡ birle aḡvāling müdām
yaḡşılar ḡayli ara özni yaman ḡılmaḡ nedür [86/4]
bülend iḡbāl sin iy yaḡşılarnı ḡayli dil-ḡahu
sanga bolmuş müselleḡ dīn ü dünyā devlet ü cāhı [23/7]
ne bilür 'ışḡını keyfiyyetini
yaḡşılarga ḡişi kim zār olmas [106/13]

yok > yoh 'yok'

rūsül ḡaylide sin dik mihr-bān ümmetlere yokdur
irür sin luḡf u şefḡat maḡfilide şāhid-i yektā [8/4]
felek aydı manga bī-kāre ohşar sin didim yoh yoh

*cefā tīgıla bağrıng yare oğsar sin didim **yoğ yoğ** [84/8]*

*didim körset yüzüingni aydı **yoğ yoğ***

hicāb-ı nāz ara pinhāndur 'arız [122/4]

2.1.5. /d/ < /t/ değişmesi

Sözcük başında görülen ve Eski Türkçeden Batı Türkçesine geçişte geniş ölçüde görülen /d/ < /t/ tonlulaşması (Ergin 1993: 88), Oğuzcaı diğer Türk lehçelerinden ayıran karakteristik ses özelliklerinden biridir (Korkmaz 2005a: 244). XI. yüzyılda Türk sahasında konuşulan lehçelerle ilgili önemli bilgiler veren *Divanu Lügati't-Türk'*te Kaşgarlı Mahmud; söz başındaki /d/ < /t/ değişmesiyle ilgili olarak Oğuzlarla onlara yakın olanların kelimedeki /t/'yi /d/'ye çevirdiklerini, Türklerin (Karahanlılar) deveye *tewey*, Oğuzların *devvey* dediklerini belirtir. Kaşgarlı, benzer şekilde Türklerde *delik* manasına gelen ve *öt* biçiminde kullanılan sözcüğün Oğuzlarda *öd* biçimine döndüğünü söyler (Ercilasun ve Akkoyunlu 2014: 12). Divanda /d/ < /t/ tonlulaşmasıyla ilgili tespit edilen örnekler şunlardır:

2.1.5.1. dal < tal 'dal' (Caferoğlu 2015: 221; Atalay 2013: 563)

şaneoberni kaddinga nisbeti yok

*niçük kim serv birle ting imes **tal** [216/7]*

kāmeti fikri köngülge bā'is-i ikbāl iken

*kaşları teslīmiğa bu igme kaddim **dal** iken [45/4]*

2.1.5.2. dağı < tağı 'dahi' (Clauson 1972: 450; Tekin 2010: 170)

*bahār eyyāmuda gül tofrağıla lāleler **dağı***

bu gülşen içre hüsn-i 'ışkdın āsārlardurlar [69/3]

köngül hōşdur vişāl ümmīdi birle

*bu merhem **dağı** hicrānımğa mahşūs [120/9]*

2.1.5.3. dik- < tik- 'dikmek' (Tekin 2010: 174; Caferoğlu 2015: 239)

*yolda kāze **tiksem** ü şevkide efgān eylesem*

yād-ı emīr itkey mü kin ol yūsuf-ı gül-pīrehen [254/10]

iy köngül dīningni pinhān asra 'ışk etvāridim

*kaşını her bir hamuda köz **diken** 'ayyārı var [67/5]*

her kaçan kim yığlaram ol la'l-i mey-gün şevkidin

*neş'e-peymādur közüm kanı şarāb-ı nāb **dik** [170/5]*

2.1.5.4. düş- < tüş- 'düşmek' (Clauson 1972: 560; Tekin 2010: 180)

***tüşti** tā zülf ü yüzüingdin könglüm içre tīb u teb*

şu'le-i hasret bile iy şüh örtendim bu teb [24/1]

***düşti** sevdālar başımğa haṭṭ u hālingni körüp*

vālih oldum gīsū-yı sünbül-misālingni körüp [30/1]

Yusuf Emîrî Divanı'ndaki Oğuzca Unsurlar

iy nevāyî bil ki āhî çıkmışem bî-ihtiyār
*diseler kim bîşe-i māzendaranğa **düştü** ot [36/7]*

2.1.6. /g/ düşmesi

Eski Türkçe devresinde birden fazla heceli sözcüklerin sonunda bulunan /g/ ünsüzleriyle hece ve ek başındaki bulunan /g/ ünsüzleri, XIII. yüzyılın sonlarına doğru Oğuzcada eriyip düşmüştür. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde sıkça görülen /g/ düşmesi Oğuzcanın karakteristik özellikleri arasında yer almaktadır (Korkmaz 2005a: 245; Kaymaz 2004: 208). Zira Kaşgarlı, *Divanu Lügati't-Türk*'te Oğuz ve Kıpçakların isimlerin ve devamlılık bildiren fiillerin ortasındaki /g/'leri düşürdüklerini ifade ederek *çumğuk/çumuk*, *tamğak/tamak*, *barğan/baran* vb. örneklerini vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu 2014: 13). Ancak divanın değişik yerlerinde Oğuzca kaydıyla verilen sözcüklerin /g/'li biçimlerinin de yer alması söz konusu ses olayının başladığını ancak henüz tamamlanmadığını ortaya koymaktadır (Korkmaz 2005a: 245-246).

Klasik öncesi ve klasik dönem Çağatay Türkçesi dönemi eserlerinde birden fazla heceli sözcüklerin sonunda ve eklerde genellikle /g/ sesi korunmuş olmakla birlikte yer yer düştüğü örneklerle de rastlanmaktadır (Argunşah 2021: 116). Klasik öncesi Çağatay şairlerinden olan Yusuf Emîrî divanında kimi sözcüklerde varlığını koruyan ön ve art damak /g/ ünsüzü, bazen Oğuz Türkçesinde olduğu gibi düşmüştür. Divanda -GAN, -gAI fiilimsi ekleriyle bazı yapım eklerinin başındaki /g/ seslerinin de ara sıra düştüğü örneklerle rastlanmaktadır.

a. Sözcük Tabanlarında /g/ Düşmesi

arı < **arığ** 'temiz' (Clauson 1972: 213; Ata 2014: 69)

yüzünğni gül çü körmedi könglekni kıldı çāk
*yūsufnı issi **arı** ki her pīrehende yok [135/3]*

el < **ilig** (Clauson 1972: 140; Tekin 2010: 138)

bar idim kaçre-i şahbāğa taleb-kār emīr
*bolmadı sākī-yi devr **ilgide** sāğar kıyğaç [39/9]*
bağladım tā tār-ı zülfüngde köngül ta'vīzini
*cān **ilidin** eyledim iy şūh tūmārıngnı bend [43/4]*
maḥv bolğan kibi kol üzere ḥınnāy rengi
*ol perī nāz itegin çıktı **elimdin** kem kem [224/3]*

katı < **katıg** 'sert, acımasız' (Caferoğlu 2015: 171; Ata 2014: 69)

dime āsān ğam-ı 'ışk içre tiriklik hevesi
*vaşl ümmīdi **katıg** miḥnet-i hicrān müşkil [215/1]*
iy cefādın bir zamān köngli peşimān bolmağan

katı bağıring zerre-i kayğum bile kan bolmağan [284/1]

kerek < **kergek** 'gerek' (Clauson 1972: 742; Tekin 2010: 150)

kūh-ken yanglıg kerek gam tağı üzre yörgeli

fıkr ile āsān imes şırīn lebingni sorgeli [36/6]

haq yarattı sizlere bizlerni şirk itmek kerek

siz kibi güllerge ensebdür bizing dik hārlar [49/7]

halkning kaydı nevā'ini perīşān eyledi

kim ki cem'iyet tiler kılmaq kerekdür özni ferd [47/7]

kulağ/kulağ < **kulgağ** 'kulak' (Ata 2014: 68; Tekin 2010: 155)

'āşık-ı dil-hasteni feryādıga salmas kulağ

ni münāsib gayr pendini dür-i gūş eylemek [150/5]

emīr rāz-ı dilin ayturida zülfüngni

kelāming içre yorup salmasun kulağ tarağ [129/11]

sözlemaq lāyık imes her bī-başar birle emīr

şeh kulağıga aşılmışlar dürr-i şeh-varning [180/7]

b. Eklerde /g/ Düşmesi

+lı/+lu < **+lıg/+luğ**, **+luğ**: Köktürkçede **+lUG/+lIG** biçiminde olan (Tekin 2016: 82) isimden isim yapma ekinin sonundaki /g/ ünsüzü Batı Türkçesinde eriyerek düşmüştür (Ergin 1993: 151). Çağatay Türkçesinde **+lIG/+lUG** şeklinde olan ekin kimi metinlerde sonundaki /g/ sesinin düştüğü görülmektedir (Argunşah 2021: 116). Divanda da bu fonetik olay gözlemlenmektedir.

boylı < **boyluğ** 'boylu'

bāğ-bān kim serv üzre eylemiş peyvend-i gül

serv boyluğ gül -ruhumdur yoksa boydaşı mudur [62/5]

iy şanevber boylı dil-ber fikr-i hicrān kılmağıl

şevk otıga min gedānu esr ü biryān kılmağıl [213/1]

kanlı/kanlu < **kanlıg** 'kanlı'

ki āhumdın niçe boldı kanlıg taze dağ

gūy ol su vü hevādın açılır bu nev' verd [47/5]

tende kalğan kanlı peykāndın nişān dirler anı

atқан oқung cismime rūh-ı revān dirler anı [328/1]

mey içip itmiş yüzün serv-i hūrāmānum enār

kanlu eşkimdin tapar yüz güne müjgānum enār [87/1]

ulı < **uluğ** 'ulu, büyük'

Yusuf Emîrî Divanı'ndaki Oğuzca Unsurlar

uluğ düşnâmlar birle anga ıslâh birgeyler
mülâyim söz bile hergiz müselmân bolmağay kâfir [75/12]
kiçe kördüm kamer devrinde encümler **ulı** andın
niğârim kûyıda eşk-i şerer-bârimnu yâd ittim [219/3]

yaşlu < **yaşlıg** 'yaşlı, ıslak'

hasretingdin her kaçan kim közlerimdin çıktı yaş
yaşlıgımdın il ara pinhân gamumnu itti fâş [30/3]
közi **yaşlularıng** hâlin ne bilsün merdüm-ı gâfil
bu pinhân nükteyi bir vâkıf-ı esrâr olandın sor [81/3]
âh kim ol ay yüzi **yaşlu** közüm içre emîr
zâhir bolmuş bir kuyuş dik kim şehâb üstindedür [85/7]

-An < **-GAN**: Çağatay Türkçesi metinlerinde geniş ve geçmiş zaman sıfat-fiili olarak kullanılan **-GAN** ekinin başındaki /g/ ünsüzü, bazen Oğuzcanın etkisiyle düşmektedir (Argunşah 2021: 177).

ağrıgan cādū közüngde eyleyin yüz cān fidā
kılma müşğın perde birle çeşm-i ğubāringnu bend [43/2]
iy lebing devride şaf **çikken** hat-ı anber midür
yā bedehşān üzre hindū haylidin leşker midür [88/1]
kara közge sürme **çiken** zamān közi bāde tābıla körse köz
niteyin sünbül-i reşk ile bozarol mekîn ü mekânımı [326/3]
açılan güller midür yir üzre her faşl-ı bahār
yā fenā deştide hāk olğan perî-rûlar midür [79/3]
kilür irdi gonçe-i serodin köngül içre vehm ü hayâller
bili birle ağzı **kören** zamān 'adem itti vehm ü gümânımı [326/2]

-alı < **-ğalı**: Çağatay Türkçesinde tipik olarak **-GAlI** biçiminde zaman ve neden işleviyle kullanılan zarf-fiil ekinin başındaki /g/ sesinin düşmesiyle ek, bazen Oğuzcadaki biçimiyle kullanılmaktadır. Divanda ekin Oğuzca biçimi tek örnekte tespit edilmiştir:

şorğalı derd-i dilim ol yār-ı sîmîn-ber kanı
fürkat içre vaşl üçün müştâk min dil-ber kanı [352/1]
kiling iy dōstlar aḥbâb ile şöhet **kılalı**
devr peymānesini sağar-ı 'işret kılalı [334/1]

2.1.2.2. /y/ düşmesi

Bilindiği gibi Eski Türkçe belirli sözcüklerin başında yer alan /y/ sesi, Batı Türkçesinde Oğuzca bir özellik olarak erimiştir (Gülsevin 1998: 2). *Divanu Lugati't-Türk*'te Kâşgarlı Mahmud, Oğuzlarla Kıpçakların sözcük başındaki /y/ sesini elife veya /c/'ye çevirdiklerini

belirttikten sonra *yolcu* anlamına gelen sözcüğün Oğuz ve Kıpçaklarca *elkin*, öbür Türkler tarafından ise *yelkin* biçiminde kullandıklarını söyler (Ercilasun ve Akkoyunlu 2014: 12). Çağdaş Türk lehçeleri arasında Oğuz grubunda yer alan Azerbaycan Türkçesi yazı dilinde kimi sözcüklerde ön seste /y/ ünsüzü düzenli olarak düşmektedir (Yalçın 2018: 165). Bu ses olayı, Azerbaycan Türkçesi etki alanında bulunan Türkiye Türkçesinin doğu grubu ağızlarında da görülmektedir (Karahana 2022: 31). *Yusuf Emîrî Divanı*'nda *yırağ* kelimesi, /y/'li biçimiyle birçok yerde kullanılırken, aynı sözcüğün Oğuzcaya özgü /y/'siz şekli bir örnekte görülmektedir.

neyleyin ol 'ömrni kim olsa cānāndın yırağ
bāk imes sinsiz cihān gül-zārını ger körmedim [234/5]
çü kördi şāhid-i sümbül-kemendi zülfüngni
saçın yolup yoluban taşladı ırağ tarağ [129/4]

2.1.2.3. /b/ düşmesi

Eski Türkçede /b/'li olarak kullanılan *bol-* yardımcı fiili, Eski Anadolu Türkçesinde baştaki /b/ sesinin düşmesiyle *ol-* biçimine dönmüştür. Türk lehçelerinin sınıflandırılmasında kullanılan ölçütlerden biri olan *bol-/ol-* fiilleri konusunda Çağatay Türkçesinin tercihi *bol-*'dan yana olmuştur (Karaağaç 1997: XXII; Yücel 1995: 991; Karasoy 1998: 58). Nevayî öncesi Çağatay Türkçesi metinlerinde *bol-* fiiliyle birlikte *ol-* fiili de sık sık kullanılmış ve bu kullanım Nevayî'ye kadar azalarak devam etmiştir (Karaağaç 1997: XXII). Çağatay Türkçesinde özellikle manzum metinlerde vezin nedeniyle *ol-* sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir (Argunşah, 2021: 115). *Emîrî Divanı*'nda *bol-* ve Oğuzcaya özgü biçimi *ol-* yardımcı fiilleri karışık olarak kullanılmıştır.

mi'rāc aḥşamı boluban cilve-gāhıda
toḡkuz sipihr na'l-ı burāḳığa cebhe-sā [1/13]
niçük ḥamdingle bolğay kim ḳadīm ü lem-yezel güyā
muḥāl olmuş sanga yitmaḳlığı idrāk ile dānā [5/1]
vişāling isteбен ser-geşteliḳ birle bu vādīdin
ḳoyun dik olmuşam bir yierde tutmay menzil ü mev'vā [4/7]
müft oldı heves ehliğa sevḳā-yı vişāling
bī-māye tapar süd ḥarīdār-ı temāşā [10/3]

2.1.2.4. /l/ düşmesi

Eski Türkçe döneminde *keltür-* ve *oltur-* biçiminde kullanılan fiiller, Eski Anadolu Türkçesi devresinde // ünsüzünün erimesiyle *getür-* ve *otur-* biçiminde kullanılmıştır (Özkan 2009: 108; Gülsevin ve Boz 2013: 46). Çağatay Türkçesi metinlerinde bu fiiller her iki biçimiyle görülmektedir. Ancak *keltür-* fiilinin *ketür-* şeklindeki kullanımı daha yaygındır (Argunşah 2021: 116). Çağatay Türkçesinde *keltür-* ve *oltur-* sözcüklerindeki // düşmesi, kültürel

Yusuf Emîrî Divanı'ndaki Oğuzca Unsurlar

etkileşime bağlı olarak Oğuzcanın etkisiyle meydana gelmiş olmalıdır. *Yusuf Emîrî Divanı*'nda *kiltür-* biçimi *kitür-*'e göre daha fazla kullanılmış, *oltur-* fiili divanda yer almakla birlikte aynı sözcüğün *otur-* biçimine rastlanmamıştır.

'araz irdi vücüdün geveheri kim hâlık-ı bî-çün
cihâng **kiltürüp** milk-i 'ademdin âdem ü havvâ [8/8]
kitürgil rez kıızı sâkî muğannî nağmeyi tüzgil
ki ol kökdin kötergey zühreni efgânğa mızrâbing [205/7]
şarâb-ı nâbdın şâgar **kitür** kim çıktı ol çâbük
pey-â-pey sâkiyâ devrin tigür ki çıktı ol çâbük [121/7]
yâr her meclisde sâgar çıkse ağıyârı bile
nâle eyler min ışıkde **olturup** misl-i rebâb [304/3]

2.1.2.5. /r/ düşmesi

Eski Türkçe devresinde *birle* biçiminde kullanılan (Tekin 2016: 139) sözcüğün bünyesindeki akıcı /r/ ünsüzü, Batı Türkçesinde düşmüştür (Şahin 2009: 46; Özkan 2009: 109). İç ses durumundaki /r/ ünsüzünün erimesi Oğuzca bir özellik olarak değerlendirilmiştir (Aktan 2012: 3). *Emîrî Divanı*'nda *birle* ve *bile* sözcüklerinin bir arada kullanıldığı görülmektedir.

yûnus balıknı karnıda tâ'at kılıp anga
cân birdi erre **birle** rızâsında zekeryâ [1/9]
sordum ne mey idi kiçe ağıyâr bezmide
şîrîn lebing gâzab **bile** birdi cevâb telh [41/3]
gül-şen-i dehr içre çok 'izzet **bile** boldum emîr
tâ tutup min ol gül-i ra'nâ itegin hâr dik [190/7]

2.2. Şekil bilgisi unsurları

2.2.1. İlgi durumu eki: +ing

Uygur Türkçesi metinlerinde ünlü ve ünsüzle biten sözcüklerden sonra sürekli +nIn şeklinde kullanılan (Eraslan 2012: 132; Korkmaz 2013: 49) ilgi durumu eki, Köktürk yazıtlarında ve kısmen Eski Uygurca n ağzında Oğuzcada olduğu gibi ünsüzle biten sözcüklerde +In, ünlüyle biten sözcüklerde ise +nIn biçiminde kullanılmıştır (Gabain 2000: 63; Tekin 2016: 101). İlgi durumu ekinin ünsüzle biten sözcüklerde +in biçimindeki kullanımı Oğuz lehçeleri için karakteristik bir özellik olarak değerlendirilmiştir (Korkmaz 2013: 49; Gülsevin 1998: 4). Doğu Türk sahasının ortak edebî dili Çağatay Türkçesinde, Eski Uygur Türkçesinde olduğu gibi ünlü ve ünsüzle sonlanan sözcüklerden sonra ilgi durumu eki genel olarak +nIn biçimindedir. Ancak az da olsa metinlerde Oğuzca biçimlerin kullanımına rastlanmaktadır (Argunşah 2021: 173). *Yusuf Emîrî Divanı*'nda ünsüzle sonlanan sözcüklerden sonra ilgi durumu için +nIn ve +in ekleri karışık kullanılmıştır.

*āh kim 'ışk ehlini kanını bilmişler helāl
cevrning āyīnide bu közleri hammārlar [49/8]
mizācına meger mey germ kildi manga tut sākī
lebing yākūti üzre çıktı gevher oŝtıp hāle [310/3]
kadd ü gül-gün hil'ating hayrānı min iy nāzenīn
körmedim servī ki bolğay bağ ara gül-gün kabā [16/2]
hattı çıkardınğ tire boldı 'arızınğ āyīnesi
boldı gūyā zeng ile mir'āt-ı iskender kara [17/8]
köngül tahtı üze ten milkide şahınğ hayālını
emīr-i vaqt bildim şevket-i şahāna bengzettim [226/7]
müyyesser bolmadı bu zerreğa vaşlınğ kuyası kim
firākınğ şāmu içre mäh-ı tībānımnı sağındım [230/3]*

2.2.2. Yönelme durumu eki: -a

Eski Tükçe döneminde yönelme durumu için +KA ekinin yanı sıra teklik I. ve II. kişi iyelik eklerinden sonra +A eki kullanılmıştır. İyelik ekli sözcüklerin yönelme durumunda kullanılan +A eki, dönemin yazı diline geçmiş Oğuzca bir dil özelliği olarak kabul edilmiştir (Korkmaz 2005b: 212; Gülsevin 1998: 3). Çağatay Türkçesinde +A eki, özellikle teklik I. ve II. kişi iyelik eki almış sözcüklere ve seyrek olarak isim tabanlarına getirilmiştir (Argunşah 2021: 147). *Emîrî Divanı*'nda da yönelme durumu için isimlere +KA ekiyle birlikte +A ekinin de eklendiği örnekler yer almaktadır.

*eşk-i gül-gün ki sarığ yüzge töker min her dem
uşbu şengerf ile kıldım varak-ı zer-efşān [262/5]
ol yār cefāsı mini bī-zābıta itti
ağyāra vefāsı mini bī-zābıta itti [343/1]
atarlar nāvek-i müjgān ile köksümge nigāhın
imes zahm-ı cünūnum def'iğa tūmāarlardurlar [69/5]
közümdin tā nihāndır ağzınğ ü zülfünğ sevādı hem
manga teng oldı şahrā başıma ivrülđi vādī hem [231/]
sa'ādet bolmadı 'aşıklara devringde ey gerdün
meger kim qalmamış te'sīr çarhınğnı nücümında [307/5]
körgüzür közlere yüz reng bile
özni ol şūh gül-i ra'nā dik [159/3]
'ışk bir büt tār-ı zülfığa esīr eylep mini
her tarafđın cānıma derd ü belāsın kıldı sāz [97/4]*

2.2.3. Yükleme durumu eki: -i

Yusuf Emîrî Divanı'ndaki Oğuzca Unsurlar

Köktürkçede zamirlerde ve nadiren isimlerde kullanılan *+nI* belirtme durumu eki, Eski Uygurcanın devam niteliğindeki doğu Türk lehçelerinde isimlerle birlikte kullanımının artmasıyla yaygın belirtme eki durumuna gelmiştir (Korkmaz 2005b: 211). Köktürkçede isimlere getirilen *+(I)g* eki ise, Oğuz grubu Türk lehçelerinde */g/* ünsünün erimesiyle *+(y)I* olarak devam etmiştir (Gülsevin 1998: 4). Çağatay sahasında da benzer şekilde *+nI* eki, yaygın belirtme durumu eki olurken Oğuzca bir özellik olarak *+I* ekinin de kullanıldığı az sayıda örneklere rastlanmaktadır. *Emîrî Divanı*'nda da bu durum gözlemlenmektedir.

luṭf itip iy şūḥ vīrān könglüm içre mesken it
resmdür ilğa bozuḡ menzilni ābād eylemek [174/4]
muḥabbet ü deşt taḡı örtenür āḥım şerārıdın
meni aḥvālîmi ferhād ile mecūnğa yitkürme [300/3]
müyesser bolmadı şubḥ-ı vişāli hicr-i bī-dādı
nice kim könglümi feryādını eflāke döndürdi [340/5]
meni āşüfte itken ol şeker-güftārlardurlar
cünūnum bā'ışi bolğan perī-ruḥsārlardurlar [70/1]
perīlerni ḡamıdın tilbe bolğan zār dirmişler
sini cānāneler şūḥ-ı perī-ruḥsār dirmişler [73/2]

2.2.4. Ayrılma durumu eki: *-dAn*

Bilindiği gibi Köktürk yazıtlarında ayrılma durumu için özel bir ek kullanılmamış, *+DA* eki bu görevi üstlenmiştir (Tekin 2016: 106). Bununla birlikte yazıtlarda ve Eski Uygurca *n* ağzı metinlerinde nadiren *+dAn* ayrılma durumu eki de görülmektedir. Oğuz lehçelerinde ayrılma durumu için *+dAn* ekinin kullanıldığı dikkate alındığında bu durum, Oğuzca özelliğın dönemin yazı diline yansımaları olarak düşünülebilir (Korkmaz 2005b: 212). Ayrıca Köktürkçede *+DA* ekinin bulunma-ayrılma işlevlerinde kullanılmasına paralel olarak Oğuzca ilk eserlerin verildiği Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinde ve Anadolu ağızlarında *+DA* ekinin bulunma dışında bazen ayrılma ifade etmesi yine Oğuzcaya ait bir özellik olarak değerlendirilebilir (Gülsevin 1998: 3). Çağatay Türkçesinde ayrılma durumu için yaygın olarak kullanılan *+DIn* ekinin yanı sıra seyrek de olsa Oğuzcanın etkisiyle *+dAn* ekli örneklere rastlanmaktadır. *Yusuf Emîrî Divanı*'nda çokça kullanılan ayrılma durumu eki *+DIn* olmakla birlikte az da olsa *+dAn*'lı kullanımlar görülmektedir.

incü yanglıḡ tişlerün la'ling şafāsıdın müdām
körünür mīnā niḡābıdın şarāb-ı nāb dik [168/3]
emīr 'āşıklara pās-ı muḥabbet hem vefādandur
bakıp her dil-rübāğa reşkdin yāringni köydürme [292/7]
şanemlerdür sini aldında ḡüyā bir ḡarīb 'āşık
meger bezmingde ferlik şışeler şehir-i halebdendür [94/3]
közümde eşk-i gül-gün kan kibi çāk-i cigerdendür

İsmail Güneş

*bu miḥnet dānesi naḥl-i dil-i külfet **semerdendür**
ezel sermāyesidin ḥāşılıḡ sūd u **zarardandur**
değül bu şām-ı külfet ṭālī'-i zulmet **eserdendür** [84/1]
yād itmekim adıngı **nedendür** didim didi
zikrim tilingde ḥırz-ı emāning durur sining [139/11]*

2.2.5. Vasıta durumu eki: +IA

Çağatay Türkçesinde vasıta durumunu ifade etmek için Eski Türkçede kullanılan +(ı)n eki kullanılmıştır. Batı Türkçesinin ilk dönemi olan Eski Anadolu Türkçesinde ise vasıta durumu +(ı)n ekinin yanı sıra *ile* ve *ile* edatının ekleşmiş biçimiyle de yapılmıştır (Şahin 2009: 53-54). Çağatayca metinlerde vasıta durumunu belirtmek için kullanılan +IA eki Oğuzca bir özellik olarak değerlendirilmektedir (Kaymaz 2004: 206). *Emîrî Divanı*'nda vasıta durumu için +(ı)n ekiyle birlikte *ile* edatının ekleşmiş biçimi olan +IA'nın kullanıldığı örneklere de rastlanmaktadır.

*kildi vîrān könglüme ol ay ḥayāli **yaşurın**
pās dut iy dīde miḥmāning kerekmez mü sanga [12/4]
vücūd kisvetini **taşla** kār-ı ḥayr itkil
tamām-ı deşt-i ṭarīkat bürehne-ser itkil [53/3]
şarşar-ı **āhımla** ṭūfān-ı sirişkimdin felek
bir ḥabāb irmiş ki yıldın ıztırāb üstindedür [85/5]
itleringle nā-tüvānlıkdın alıp min ülfeti
mümkün irmes min karı sāyılğa küyung fūrḳati [236/5]*

2.2.6. Zamir n'si

Türkçede teklik III. kişi iyelik eki ile ad durum ekleri arasına giren *zamir n'si*, Çağatay Türkçesinde karakteristik bir özellik olarak pek kullanılmaz (Argunşah 2021: 25). *Zamir n'sinin* Çağatay metinlerinde kullanılması Oğuzca bir özellik olarak değerlendirilmiştir (Kaymaz 2002: 160). *Yusuf Emîrî Divanı* incelendiğinde genel olarak *zamir n'sinin* kullanılmadığı gözlemlenmektedir. Bununla birlikte kimi zaman vezin gereği ortaya çıktığı örnekler de görülmektedir.

*bir köngül **āzārıdın** boldı cihān zîr ü zeber
köp dil-āzār olma gîrüdârdın endişe kıl [209/4]
sa 'ādet māhı külbemi rûze nidin seyr itip ötmüş
közüm ğaflet **yukusıdın** demî bîdār bāyistî [323/3]
niçe kim ister köngül ğavvāşı bu girdāb ara
'ışk **deryāsıda** ḥüsnüñ geoheri nā-yāb irür [95/5]
tā közüñg 'aşıklara nāz u 'itāb üstindedür
'ayn-ı ḥürşîd-i leṭāfetdürki tāb üstindedür [82/1]*

2.2.7. Geniş zaman

Çağatay Türkçesinde geniş zamanın olumlu ve olumsuz teklik I. kişi çekiminde zamir kökenli kişi eklerinin yanı sıra, Eski Anadolu Türkçesiyle Azerbaycan Türkçesindeki biçimlerin kullanıldığı görülmektedir (Karaağaç 1997: XXIII). Metinlerde söz konusu çekimde teklik I. kişi için güneybatı grubu lehçeleri arasında yer alan Azerbaycan Türkçesindeki $-(A/U)r+Am$, çokluk I. kişi için ise Batı Türkçesinin $-(A/U)r+Iz$ yapısındaki ekleşmiş biçimleri kullanılmıştır. Aynı kipin olumsuz çekiminde ise $-mAs+kişi$ zamiri yapısı yerine bazen Oğuzca $-mAzAm$ ve $-mAn$ biçimindeki ekleşmiş yapılar rastlanmaktadır (Kaymaz 2004: 204; Argunşah 2021: 193). Bu konu bağlamında Kaşgarlı Mahmud *Divanu Lügati't-Türk*'te Oğuzların geniş zaman çekiminde kolaylık olması adına art arda gelen /r/'lerden birini atıklarını, *men barır men yerine men baran* dedikleri tespitinde bulunmuştur (Korkmaz 2005a: 250). Çağatay Türkçesinde geniş zaman çekiminde rastlanan ekleşme örnekleri *Yusuf Emîrî Divanı*'nda da tespit edilmiştir.

min bilür min 'ışk ara nā-kāmlıklar şīvesin
rind ü rüsvaylıkda hün-āşāmlıklar şīvesin [196/5]
mukavves kaşlarınğ bī-dādıdın feryā kılmas men
ki 'ışk içre esīr-i tīr-i müjagānıng min iy sākī [320/5]
sanuram huld-ı berīn ruhsār-ı alıngı körüp
sehldür tūbā dimek ra'nā nihālingni körüp [60/1]
'ışk milkini emīri min muḥabbet zīverim
isterem tā rüz-ı maḥşer yār vaşlıdın likā [16/7]
yığlaram la'ling ḥayālidin müdām iy sīm-ber
ger çıkarsa tang imes közdin bağır kanım enār [87/6]
anı manzūr itip ḥāk-i ser-i kūyungça bilmes min
körünse kayşer ü fağfür cāhu sedd-i rāhımda [308/3]
bilmezem kayısı sa'adet şāmını bīmārıdur
eyledi şubḥ-ı bünāgüşungı bālīng kākülüng [182/2]
bilmen ki bu kün yār kimi kanını tökmiş
bar ilgide key reng-i ḥınā gayr-ı mükerrer [61/8]

2.2.6. Öğrenilen geçmiş zaman

Orhun, Eski Uygur ve Karahanlı Türkçelerinde $-mİş$ eki, hem öğrenilen geçmiş zaman kipi hem de sıfat-fiil işlevlerinde kullanılmıştır. Türk dilinin sonraki sürecinde bu durum değişmeye başlamıştır. Orta Asya'da $-mİş$, sıfat-fiil eki olarak kullanılmaya devam ederken, öğrenilen geçmiş zaman görevini ise $-GAn$ eki üstlenmiştir (Kaymaz 2004: 206). Tarihî ve çağdaş Oğuz lehçelerinde $-mİş$ eki hem öğrenilen geçmiş zaman çekiminde hem de sıfat-fiil eki işlevleriyle kullanılmaktadır. Çağatay Türkçesi metinlerinde öğrenilen geçmiş zaman ifadesi için yaygın olarak $-(I)ptur$ eki kullanılmıştır (Argunşah 2021: 189). Oğuz lehçelerinde

yaygın olan *-mİş* ekine ise az sayıda örnekte rastlanmaktadır. Ayrıca Çağatay Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman teklik I. kişi çekiminde, Oğuz grubunda yer alan Azerbaycan Türkçesindeki *-mİş-Am* biçimindeki ekleşmiş yapı da kullanılmıştır (Eckmann 2013: 134). *Emîrî Divanı'*nda öğrenilen geçmiş zaman çekiminde benzer durum görülmektedir.

kan töker her lahza yaş ornığa köz merdümleri
tā biripdür gāze birlen 'ārızığa yār zīb [26/2]
leblerin şevki bile zāhid bolupdur bāde-nüş
kirgeç ol mey-hāneğa anıng riyāsı kalmamış [109/4]
pādişeh almış du'ā dervīşdin nuşret için
kör ne hācet 'ārız oldı munğa ni devlet anğa [18/6]
salmamış gül birle sünbül sarığa mecnūn nazār
tapmış ol müy-ı serī çāk-ı girībāndın hevā [21/3]
'ademdin min kaçan öz ihtiyārım birle kilmış men
cemāling cilvesi birle vüçüd izhār kılmış men [205/8]
cünūn şahrāsıda mecnūn kibi āvāre bolmuş men
köngül derdige tapmay çāre çoh bī-çāre bolmuş men [84/6]
bu kün meydān ara ol şüh cevelānığa bakmış min
ayağı gerdini tümār itip boynumğa takmış min [258/6]
kökregim çākığa şirīn şüretinini çıkmışem
tīşe-i ferhāddın tapқан kibi küh-sār-zīb [28/2]
'ārızın şevkıde ağzınını temennā eyledim
kılmışam bu bāğdın bir gönçe-i handān heves [105/4]
bir perī la'ling ile haţtığa mānend irmes
körmüşem dehrde bisyār kara vu kırmız [100/4]
yüz şükr kim köngülde irür hubb-ı hānedān
ya'nī alar velāyetidin tapmışam velā [1/20]

2.2.7. Emir kipi

*Divanu Lügati't-Türk'*te Kaşgarlı Mahmud emir kipinin çekimiyle ilgili olarak Türklerin fiil tabanlarına, emir kipi teklik II. kişi çekiminde *-Gİl*, çokluk II. kişi çekiminde ise *-ŋlAr* eklerini getirdiklerini; Oğuz ve Kıpçakların ise teklik II. kişi için yalnız fiil kök ve tabanını, çokluk II. kişi için de *-İŋ* ekini kullandıklarını ifade ederek tek kişi için *bar* (git); birkaç kişi için de *barıŋ* (hepiniz gidin) dediklerini söyler (Ercilasun ve Akkoyunlu 2014: 245-246). Bu veriler doğrultusunda eksiz olarak yapılan emir kipi teklik II. kişi çekiminin Oğuz ve Kıpçaklara ait bir kullanım olduğu çıkarımında ihtiyati olarak bulunulabilir (Karahan 2013: 180-81). Yine Kaşgarlı, Oğuz ve Kıpçakların diğer Türklerden farklı olarak çokluk II. kişi çekiminde çokluk ifadesi olan *+lAr* ekini attıkları bilgisini kaydetmiştir (Korkmaz 2005a: 249-250). *Yusuf Emîrî Divanı'*nda emir kipi teklik II. kişi çekiminde ekli ve eksiz örnekler bir arada kullanılmıştır.

Yusuf Emîrî Divanı'ndaki Oğuzca Unsurlar

*bî-vefâ irür 'âlem cām-ı bāde **kılğıl** nüş
kıldı köp şeker lebni merg bādesi bî-hüş [34/4]
tügen mir'âtıda körgil cihān timsālını her dem
sikender közgüsüga **salmağıl** köz cām-ı cem çıkme
hem sitem kılsang mini cānumğa **kıl** iy muğ-beçe
ğayrdın bu şīveni cāning üçün bî-gāne **tut** [33/6]
çıktı ol kâfir açıp ruhsārıdın yağmasına
iy köngül köz **sakla** imāning kerekmez mü sanga [12/8]
sākıyā şīşeni **kiltür** ki irür devr-i emîr
tāb-ı meydın açılır ikki 'izārıng gül gül [218/8]
nāme-i sūz-ı dilim bāl ü peringni köydürür
koy kanatınga bu haṭnı iy kebüter tökmegil [206/4]
bakma iy āyīne vü ol 'ārızıga bolma su
intizār-ı çeşm-i hayrāning kerekmez mü sanga [12/6]
yüz kızarıp bādedin ot **yağma** 'ālem ehliğa
köymesün bî-gāne andın āşinā kuzğalmasun [279/3]*

2.2.8. Zarf-fiil eki: -(I)bAn / -(U)bAn

Köktürk yazıtlarında ve Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülen -(U)bAn zarf-fiil eki, -p zarf-fiil ekinin genişlemiş ve tonlulaşmış biçimidir. Nadiren Harezmi Türkçesi metinlerinde de kullanılan -(U)bAn eki, Oğuzca bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Korkmaz 2005b: 215; Gülsevin 1998: 4). Çağatay Türkçesi metinlerinde de kullanılan (Argunşah 2021: 184) -(U)ban zarf-fiil ekinin örneklerine *Yusuf Emîrî Divanı*'nda da rastlanmaktadır.

*şüh-ı nā-dāndur eger bolmasa mihri anı
bu gazelni **aliban** ilgine tekrār itmes [108/6]
hüşni zevāl taptı vü sarğardı 'ārızı
bahş **eyleben** ol aynı cemāli bile kuyaş [114/5]
bili vü ağzı hayāli sırrın izhār **eyleben**
ṭab'ını nāziük **kılıban** mezhebin tar eylegen [257/2]
'ārızıngnı **körüben** terk-i gül itti bülbül
şem'-i ruhsārınga pervāne irür cān u köngül [218/1]
yār ḥalvet **tutuban** ilge özin yār itmes
ğam-ı 'ışkığa köngüllerni giriftār itmes [108/1]
vaşlıda ḥurrem idim nüş **itiben** cām-ı vişāl
bolmuşam hicride ḥün-ı ciger āşām dirîğ [130/7]*

2.2.9. Sıfat-fiil eki: -esi

İsmail Güneş

*Divanu Lüğati't-Türk'*te Kaşgarlı Mahmud tarafından Oğuzca olarak gösterilen morfolojik unsurlardan biri de *-AsI* ekidir. (Ercilasun ve Akkoyunlu 2014: 347). Oğuzcada Karahanlı Türkçesinde kullanılan *-gU* ekinin yerine kullanılan, yer ve alet isimleri türeten *-AsI* ekiyle ilgili olarak Kaşgarlı *yığaç bıçğu neñ/yığaç bıçası neñ* (ağaç biçecek nesne), *tariğ arıtası yir* (buğday temizleyecek yer) örneklerini vermiştir (Korkmaz 2005a: 253). Eski Anadolu Türkçesinde gelecek zaman ve sıfat-fiil işlevleriyle görülen *-AsI* eki, Kıpçakçada gelecek zaman ifadesi için kullanılmıştır (Karamanlıoğlu 2019: 132). Çağatay Türkçesi metinlerinde Oğuzca bir unsur olarak ekin az da olsa geçtiği örnekler rastlanmaktadır (Yücel, 1995: 75). *Emîrî Divanı'*nda ekin bir örneği tespit edilmiştir.

māni'-i maqşūd-ı t̄alibdür hevā birle ğurūr
kim bu yolnı t̄üşesi 'ac̄z u niyāz irmiş yā ting [140/4]

2.2.10. Soru eki: -mı

Kaşgarlı Mahmud, *Divanu Lüğati't-Türk'*te isim ve fiillere getirilerek soru anlamı ifade eden *mU* edatının ünlüsünün lehçelere göre farklılık gösterdiğine değindikten sonra fiillere getirilen *mU* soru edatının yapısındaki ünlünün Oğuzcada düz-dar olduğunu, isimlerin soru şeklinin ise *mU* biçiminde lehçelerde ortak olduğunu ifade etmiştir (Karahana 2013: 159). Çağatay Türkçesinde soru eki genellikle yuvarlak ünlü taşımaktadır (Argunşah 2021: 151). Metinlerde soru ekinin düz ünlülü olarak kullanıldığı örnekler Oğuzcaya ait bir özellik olarak değerlendirilebilir (Kaymaz 2004: 207). *Emîrî Divanı'*nda soru ekinin düz ünlülü olduğu bir örnek tespit edilmiştir.

gül üze reyhān mu yā müşgīn kaşıngnı sāyesi
yā hatıngnı sebzesidür gül-şen-i ruhsār ara [11/4]
bar midur ol sīm-ber vaşlığa yitmak āh kim
yakılır ehl-i muḥabbet bezmidin ikrāh kim [194/4]

2.2.11. Bildirme

Çağatay Türkçesinde bildirme olumlu çekimi *ir-/i-*; *turur/durur* ya da ekleşmiş hâli *-tur/-dur* ve kişi zamirleriyle yapılmıştır. Ancak kimi zaman metinlerde Oğuzcanın etkisiyle ekleşmiş kullanımlara da rastlanmaktadır (Karasoy 1998: 58). Bildirmenin olumsuzluğu için ise ek-fiilin olumsuz biçimleri olan *irmes/imes*; *irmestür/imestür* yapıları kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Nevayî'den önceki müellifler tarafından Oğuzcada olduğu gibi *degül/degüldür* ile yapılan örnekler de görülmektedir (Eckmann 2013: 145; Kaymaz 2004: 208). Klasik öncesi devir şairlerinden *Yusuf Emîrî Divanı'*nda bildirme teklik I., II. kişi olumlu ve olumsuz çekimlerinde bazen Oğuzca ekleşmiş biçimlerin kullanıldığı görülmektedir.

temennā-yı sır-ı zülfüñg t̄üşüp başımğa ḥayrān men
cünün küyıda bu sevdā mini āşüfte-ḥāl itmiş [113/7]
yüz fiğān kim ol perī birle çıkışmas soḥbetim

Yusuf Emîrî Divanı'ndaki Oğuzca Unsurlar

min erür min 'âşık-ı mecnûn ol şüh zarîf [133/3]
ikki vahşî közlerin sevde'sidin *dîvâne men*
kim irür derdimde şahrâlarda âhû halkası [333/2]
hayâtım bâ'isidür cilve-i serv-i hürâmânın
eger lutf eyle yâ bî-dâd kıl rûh-ı *revânım sin* [264/7]
gerçi *sultânâm* emîr-i 'ışk fermânuda men
'âşık u dîvâne vü mest ü elestingge belî [319/7]
gerçi 'âlemdede *emîrim* sanga kul min billâh
ikki zülfüng hamudın boynuma kullâb kirek [191/7]
muhabbet kişveri içre *emîrem*
mening dik bar iken mü tâli'-i sâz [98/7]
firâk okıda *zâram* kim kılur min birle hem-demlik
meger bolmağay belâ vü miñnet ü endüh u mahremlik [270/7]
tâ emîr ol serv ruhsârını şeydâsı *menem*
mihri-hâver bende vü mahkum-ı fermândur seher [51/7]
çikse 'âşık her niçe bî-dâd hicrân ilgidin
ğam imes gerek bolsa sin dik yâr-ı ğam-h'ârî aning [148/9]
tang irmes könglümğa ol aydın vağan tutmaq emir
ne için kim anda bu öy igesige yâr yok [138/7]
serv-i kadding şühliğdın bir zamân sâkin *degül*
ol elif yanglığ ki dâyim iztırâb üstindedür [85/2]
ezel sermâyesidin hâşılım sūd u zarardandur
degül bu şâm-ı külfet tâli'-i zulmet eşerdendür [84/1]

2.2.11. Ek-fiil

Çağatay Türkçesinde *ir-* ek fiili hem vezin zarureti hem de Oğuzcanın etkisine bağlı olarak /r/'si düşmüş hâlde *i-* biçimiyle nöbetleşe kullanılmıştır (Yücel 1995: 52). *Emîrî Divanı'*nda tespit edilen bazı örnekler şunlardır:

könglüm tapışı eyledi sevde ehlini hōş
dîvâne *irür* revnâk-ı bazar-ı temâşâ [10/2]
la'ling üzre hatt-ı müşgîndür mü cânâ yâ kim ol
cennet içre kevser *irmiş* kim 'irâb üstindedür [85/6]
mümkün olsaydı eger ot sarı yendeşmek emîr
bar *idi* dünyâ 'arûsı birle imkân oynamak [136/6]
cilve eyler *idi* nergis bile gül gül-şen ara
körsetting 'arız u şebnen kibi hayrân itting [165/2]
nergisleri firâkıda kanlar yutar *idim*
bimâr eyledi mini el-kışsa bu ma'âş [114/3]

İsmail Güneş

meni muğ deyrîde kördüing ise men' itmey iy zâhid
ki bu rüsvâligüm sevdâ-yı ol tersâ nesebdendür [93/2]
işin maqbûl imes tâ çikmeseng gül-çihreler nâzı
belâ zehrini çikmey zühdüing iy şüfî irür bâzı [112/7]
dir idim hüsniğa yalguz min irür sin intizâr
imdi bildim niçe min dik intizârı bar iken [269/8]

2.3. Söz varlığı

2.3.1. aķ / ürün

Kaşgarlı Mahmud, *Divânu Lügati't-Türk*'te beyaz anlamındaki *ürün* kelimesi için "her şeyin beyazı" anlamını verdikten sonra Oğuzların bunun yerine *ak* sözünü kullandıkları açıklamasında bulunmuştur (Ercilasun ve Akkoyunlu 2014: 68). *Yusuf Emîrî Divanı*'nda *ürün* sözcüğü kullanılmamış, Oğuzca *aķ* sözcüğü ise bir örnekte tespit edilmiştir.

niçün ki aķ u ğara körsetür tün ü kündin
bu reng birle felek-i zâli eylemiş nîreng [163/4]

2.3.2. anġla- / tüşün-

Divanu Lügati't-Türk'te *anġla-* fiili için Oğuzca kaydı düşülmüştür (Ercilasun ve Akkoyunlu 2014: 128; Banguoġlu 1960: 26). Oġuz lehçelerinde *anġla-* fiilinin yaygın olarak görülmesine karşılık diġer lehçelerde *tüşün-* fiili kullanılmaktadır (Gülsevin 2010: 63-64). *Emîrî Divanı*'nda söz konusu kelimelerden yalnız Oġuzca *anġla-* fiilinin kullanımına rastlanmaktadır.

tecävüz itmegil maķâmıngdın anġla kim ne ġılır
peleng tengiz arasında vü sâhil üzre neheng [163/2]
yâr birle bezm-i ülfet ġılmış irdim anġladım
nâzeninler birle şoġbet ġılmış irdim anġladım [284/7]

2.3.3. baķ- / kara-

Oġuz grubu Türk lehçelerinde yaygın bir kullanıma sahip olan *bak-*, fiiline karşılık diġer Türk lehçelerinde *kara-* fiili daha çok tercih edilmektedir (Gülsevin 2010: 65). Köktürk ve Uygur Türkçelerinde görülmeyen *bak-* fiili, *Divanu Lügati't-Türk*'te Kaşgarlı Mahmud tarafından *ol manga bakdı* cümlesinde verilmiştir (Atalay 2013: 16). *Emîrî Divanı*'nda aynı anlama gelen bu iki sözcükten *bak-* fiili yaygın olarak kullanılmış, *kara-* fiiline ise rastlanmamıştır.

baķma dünyâ şâhidiġa ġayd bolma niçe kim
dehr şühıġa nevâ'î şayd bolma niçe kim [19/10]
baķma iy âyîne vü ol 'arızıġa bolma su
intizâr-ı çeşm-i ġayrânıng kerekmez mü sangâ [12/6]

2.3.4. beņzet- / oġşat-

Yusuf Emîrî Divanı'ndaki Oğuzca Unsurlar

Çağdaş Oğuz lehçelerinde *benze-* fiili daha çok kullanılırken, diğer lehçelerde buna karşılık aynı anlama gelen *okşa-* fiili yaygınlaşmıştır (Gülsevin 2010: 66). Tarihî metinlerde her iki fiilin birlikte kullanıldığı görülmektedir. *Yusuf Emîrî Divanı*'nda da Oğuzca *benzet-* fiiliyle *okşat-* (*oḥşat-*) fiili bir arada kullanılmıştır.

lebini şehd anglap sözini gevherğa benzettim
niçük til birle aytur dürr-i güftârimğa oḥşatma [295/5]
bu kün âyineni kördüm rûḥ-ı dil-dâre oḥşattım
anı zımnında körgeç 'aksini min yâre oḥşattım [221/1]

2.3.5. kizle- / yaşur-

Tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde *kizle-* ve *yaşur-* fiilleri *gizlenmek* anlamında yaygın olarak kullanılmıştır. Aynı anlama gelen bu iki sözcükten Oğuzcada *kizle-* fiili çokça kullanılırken, Oğuzca olmayan Türk lehçelerinde *yaşur-* biçimi daha çok tercih edilmiştir (Gülsevin 2010: 68). Türk dilinin XIII. yüzyıla kadar olan söz varlığını etimolojik açıdan inceleyen Clauson, *kizle-* sözcüğünün Oğuzca olabileceği düşüncesini ortaya koymuştur (Clauson 1972: 760). *Yusuf Emîrî Divanı*'nda *yaşur-* fiili yaygın olarak kullanılmış, Oğuzca *kizle-* sözcüğü ise tek örnekte tespit edilmiştir.

hüb oldı 'arızınḡı âyinedin yaşurdung
iy şüh mâḥ-ı tal'at şerm ü ḡayâ mübârek [156/2]
ol şikârî ikki türküng kaş u yayını kizleben
âbnûsî okların attı kara müjgânlarınḡ [201/3]

2.3.6. el / elig / kol

Köktürk metinlerinde görülen *elig* sözcüğü (Tekin 2010: 138), *el* kavramı için kullanılan Oğuzca bir unsurdur. Orta Türkçe dönemiyle birlikte tarihî metinlerde *el* sözcüğünün yanı sıra aynı anlamda *kol* kelimesi de kullanılmaya başlanmıştır. Çağdaş Türk lehçelerinde de *el* kavramını karşılamak için farklı sözcüklerin tercih edildiği görülmektedir. Nitekim Oğuz grubu Türk lehçeleri *el* sözcüğünü kullanırken, diğer lehçelerde aynı kavram için *kol* sözcüğü daha yaygın bir kullanıma sahiptir (Gülsevin 2010: 71-72). *Emîrî Divanı*'nda *el* kavramını ifade etmek üzere *el*, *elig* ve *kol* sözcüklerinin birlikte kullanıldığı görülmektedir.

ol şüh kildi ilgide şimşir iy köngül
yâḡūd sini vü yâ mini öltürmey öltürür [54/5]
maḡv bolḡan kibi kol üzere ḡunnây rengi
ol perî nâz itegin çıktı elimdin kem kem [224/3]
baḡladım tâ târ-ı zülfüngde köngül ta'vîzini
cân ilidin eyledim iy şüh tûmâringni bend [43/4]
livâ-yı mekremet rûz-ı kıyâmet kolğa alḡanda
teḡâfûl ḡılsang aḡvâlimğa yüz feryâd u vâveylâ [8/9]

*deyr ara muğ-beçelerini **kolıdın** bāde içip
niçe künler mey ü ma'sûk ile 'âdet kılalı [334/3]*

Sonuç

XV. yüzyıldan XX. yüzyılın başlarına kadar Doğu Türklüğünün yazı dili olan Çağatay Türkçesi özellikle Ali Şir Nevayî ile en parlak dönemini yaşamış ve güçlü bir edebiyat meydana getirmiştir. Nevayî'nin de katkısıyla kendi coğrafyasının dışına taşan Çağatay Türkçesi ve edebiyatı diğer bölgelerdeki Türk topluluklarını da etkilemiştir. Osmanlı sahasında bu etki, şairlere Çağatayca şiirler yazdıracak kadar üst düzeyde olmuştur. Batı Türklüğünü temsil eden ve çoğunluğu Oğuzlardan oluşan Osmanlılarla bu etkileşim tek yönlü olmamış, Çağatay sanatçıları da Batı Türklüğünden dil ve edebiyat bakımından etkilenmişlerdir. Bu etkilenmenin izlerini Çağatay Türkçesiyle kaleme alınan birçok eserde takip etmek mümkündür. Çağatay sahasında yazılmasına rağmen Oğuzcanın etki ve izlerinin görüldüğü şairlerden biri de Yusuf Emîrî'dir. Bu çalışmada klasik öncesi Çağatay Türkçesine ait *Yusuf Emîrî Divanı*'nda kullanılan Oğuzca unsurlar belirlenmeye çalışılmıştır. Divanda görülen Oğuzca unsurların bir kısmı klasik öncesi Çağatay döneminin tarihî arka planıyla irtibatlıdır. Bunun yanı sıra metnin manzum olması itibarıyla kimi Oğuzca unsurların kullanımında veznin de etkisinden söz edilebilir. Oğuzcaya ait dil özelliklerinin fonetik, morfolojik ve leksikal düzeyde ele alındığı çalışmada ulaşılan sonuçlar şunlardır:

1. Bazı sözcüklerin başında yer alan /b/, /m/ sesleriyle ilgili olarak Oğuzcada olduğu gibi /b/ sesinin tercih edilmesi, birkaç kelimedede ön seste bulunan /v/ < /b/ sızıcılığı, söz içi ve söz sonunda görülen /y/ < /d/ akıcılığı, az sayıda sözcükte görülen / ħ/ < /k / sızıcılığı, kimi sözcüklerin başındaki /t'/lerin tonlulaşması divanda Oğuzca olarak tespit edilen fonetik özelliklerdir.

2. Divanda birden fazla heceli sözcüklerin sonundaki /g'/ler ile hece ve ek başındaki /g'/ler, Oğuzcada bazı sözcüklerde olduğu gibi düşmüştür. Ön seste /g/ sesi taşıyan eklerde /g/ ünsüzünün düştüğü biçimler daha az kullanılmıştır. Metinde tipik /g/ düşmesinin dışında, az sayıda sözcükte /y/, /b/, /ll/ ve /r/ ünsüzlerinin de Oğuzcadaki kullanıma benzer biçimde düştüğü tespit edilmiştir.

3. Klasik öncesi döneme ait olan metinde Çağatayca ve Oğuzca morfolojik biçimlerin bir arada kullanıldığı görülmektedir. İlgi durumu eki +Iη, yönelme durumu için +A, yükleme durumu için +I, ayrılma durumu için +DA, vasıta durumu için +lA eklerinin kullanımı metinde Oğuzca olarak belirlenen morfolojik biçimlerdir.

4. Anlatılan geçiş zaman kipinin -mİş ekiyle de kurulması, geniş zaman ve anlatılan geçmiş zaman çekiminde teklik ve çokluk I. kişide görülen ekleşmeler, emir kipi teklik II. kişi için fiil tabanının eksiz olarak kullanılması fiil çekimleri açısından divanda Oğuzca olarak görülen özelliklerdendir.

Yusuf Emîrî Divanı'ndaki Oğuzca Unsurlar

5. Geniş zaman ve anlatılan geçmiş zamanda olduğu gibi bildirme I. kişi çekiminde de görülen eklemeler, bildirmenin olumsuz biçiminin kimi zaman *imes* yerine *degül* sözcüğüyle yapılması ve ek-fiilin bazen /r/ ünsüzü düşmüş olarak kullanılması divanda tespit edilen Oğuzca unsurlardandır.

6. *Emiri Divanı*'nda Oğuzca olarak kabul edilen bazı fiilimsi eklerinin de kullanıldığı görülmektedir. *-(I)baN / -(U)baN* zarf-fiil eki, metinde sıkça kullanılmakla birlikte Oğuzca *-esi* sıfat-fiil ekine tek örnekte rastlanmaktadır.

7. Çağatay Türkçesinde karakteristik bir özellik olarak görülmeyen *zamir n'* sinin vezin zarureti ve Oğuzcanın etkisiyle divanda yer yer kullanıldığı gözlemlenmektedir.

8. Divanın söz varlığında, bir kısmı Kaşgarlı Mahmud tarafından Oğuzca kaydıyla verilen, bir kısmı ise yapılan karşılaştırmalı araştırmalar sonucunda Oğuzcaya ait olduğu belirlenen *ak, anla-, bak-, beşzet-, kizle* ve *el* gibi sözcüklerin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Türk dilinin tarihî ve çağdaş lehçeleri arasındaki bağlantı ve etkileşimin tam anlamıyla ortaya konulması için lehçelerin gramer bilgileri tek başına yeterli değildir. Türk dilinin ilk yazılı metinlerinden başlayarak lehçeleşmeye kadar geçen sürecin coğrafi, sosyolojik ve kültürel açıdan irdelenmesi bu noktada önem arz etmektedir. Tarihî arka planın tüm bileşenleriyle ortaya konulması, Türk dilinin çağdaş ve tarihî lehçeleri arasındaki bağın mahiyetiyle ilgili sağlıklı veriler sunacaktır. Bir lehçede görülen ancak o lehçenin asli unsuru olmayan bir dil özelliğinin, gerçekte hangi lehçeyi yansıttığının tespiti için karşılaştırmalı araştırma ve incelemelerin yapılması zorunludur. Bu türden yapılacak çalışmalar, hem Türk dilinin tarihî ve çağdaş lehçeleri arasındaki etkileşimin boyutlarını ortaya koyacak hem de Türk dilinin değişme ve gelişme aşamalarında karanlıkta kalmış noktaların aydınlatılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akar, Ali. 2013. *Türk Dili Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Aktan, Bilal. 2012. "Mu'înü'l-Mürîd'de Oğuzca Ses ve Şekil Özellikleri". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (32): 1-8.
- Argunşah, Mustafa. 2021. *Çağatay Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ata, Aysu. 2014. *Harezmi - Altınordu Türkçesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Atalay, Besim. 2013. *Divanü Lûgat-it Türk*. Cilt 2. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Banguoğlu, Tahsin. 1960. "Kaşgari'den Notlar III: Oğuz Lehçesi Üzerine". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten* 8: 23-48.
- Borovkov, Aleksandr. 1954. "Özbek Yazı Dilinin Kurucusu Ali Şir Nevaî". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten* , 2: 59-96 .

İsmail Güneş

- Caferoğlu, Ahmet. 2015. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, Sir Grard. 1972. *An Etymological Dictionary Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- Çetindağ, Yusuf. 2006. *Ali Şir Nevayî'nin Osmanlı Şiirine Etkisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eker, Ümit. 2012. "Seyyid Kasımî'nin destanlarında görülen Eski Anadolu Türkçesi etkisi". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2): 63-84.
- Ercilasun, Ahmet Bican, Akkoyunlu, Ziyat. 2014. *Kâşgarlı Mahmud Dîvânı Lugâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gabain, A. Von. 2000. *Eski Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, Gürer, Boz, Erdoğan. 2004. *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Gülsevin, Gürer. 1998. "Köktürk Bengü Taşlarındaki Oğuzca Özellikler". *Kardeş Ağızlar (Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi)*, (7): 12-18.
- Gülsevin, Gürer. 2010. "Oğuzca olmayan Türk Lehçelerindeki Oğuzca Unsurlar ve Bunlara Teorik Bir Yaklaşım". *Turkish Studies*, Volume: 5/1: 57-76.
- Eckmann, Janos. 2013. *Çağatay Türkçesi El Kitabı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Eraslan, Kemal. 1999. *Mevlâna Sekkâkî Divanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eraslan, Kemal. 2012. *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erdal, Marcel. 1991. *Old Turkic Word Formation*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Ergin, Muharrem. 1993. *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Ergin, Muharrem. 1971. *Azeri Türkçesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Gül, Münteha. 2015. "Kutadgu Bilig'deki Oğuzca Unsurlar". *The Journal of Academic Social Science Studies*, 37: 253-265.
- Kara, Mehmet. 1998. "Mahtumkulu'nun Şiirlerinde Çağatayca ve Oğuzca Unsurlar". *Bilig* 7: 131-135.
- Karaağaç, Günay. 1997. *Lutfî Divanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, Akartürk. 2013. *Dîvânı Luğati't-Türk'e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, Leyla. 2022. *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yusuf Emîrî Divanı'ndaki Oğuzca Unsurlar

- Karamanlıoğlu, Ali Fehmi. 2019. *Kıpçak Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karasoy, Yakup. 1998. *Şiban Han Dîvânı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaymaz, Zeki. 2002. "Hoca Ahmet Yesevî'nin Hikmetlerindeki Oğuz Türkçesi Unsurları". *Türk Dünyası Araştırmaları*, 139: 155-162.
- Kaymaz, Zeki. 2004. "Çağatay Türkçesindeki Oğuzca Unsurlar Üzerine". *Amancolovskie Çteniya, Öskemen/Kazakistan*, s. 204-210
- Korkmaz, Zeynep. 2005a. "Kaşgarlı Mahmud ve Oğuz Türkçesi". *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, I. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep. 2005b. "Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, I. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep. 2010. "Oğuz Türkçesinin Tarihi Gelişme Süreçleri". *Turkish Studies*. Volume 5/1: Winter, 1-41.
- Korkmaz, Zeynep. 2013. *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köktekin, Kâzım. 2007. *Yusuf Emîrî Divanı*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Mert, Abdullah. 2017. "Osmanlı Şairlerinin Çağatay Türkçesiyle Yazdıkları Şiirlerde Kullandıkları Dil Üzerine". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (41): 107-118.
- Özkan, Mustafa. 2009. *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Sümer, Faruk. 1972. *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları*, Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları.
- Şahin, Hatice. 2009. *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tekin, Talat. 2016. *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Talat. 2010. *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vörös, Gabor. 2002. "Halaç Dilinde Oğuzca Unsurlar". ss. 666-670 içinde *Türkler*. C. 3. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Yalçın, Süleyman Kaan. 2018. *Azerbaycan Türkçesi Grameri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yücel, Bilal. 1995. *Bâbü'r Divâbı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

